

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 069.532+061.48:908(477.41-21)Шевченко
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/3.32>

Кухарєва Н.М.

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ ШЕВЧЕНКІАНИ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ» У ЕКСПОЗИЦІЙНІЙ ТА ВИСТАВКОВІЙ РОБОТІ МУЗЕЮ ЗАПОВІТУ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У статті висвітлено результати практичного застосування дослідження автора «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав», а саме, при створенні експозиції та у виставковій роботі.

Фондова колекція на шевченківську тематику створювалася протягом багатьох років, починаючи з 50-х років минулого століття. Специфіка Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» полягає в тому, що він налічує 24 різнопрофільні музеї, серед яких – Музей Заповіту Т. Г. Шевченка, відкритий 18 квітня 2008 року у меморіальному будинку переяславського лікаря Андрія Козачковського. Т. Г. Шевченко був щирим другом А. Козачковського і приїздив до нього у Переяслав чотири рази: двічі у 1845 р. (серпень, жовтень – грудень) та двічі у 1859 р. (червень, серпень) і жив в цьому будинку. До 2008 р. у будинку А. Козачковського працював історичний музей – з 1954 р. до 2004 р., у якому в двох залах була розміщена експозиція, яка розповідала про перебування Т. Г. Шевченка на Переяславіщині.

Музейна експозиція є науково-організованою сукупністю предметів, що відрізняє її від музейного зібрання або колекції. Її основу складає наукова концепція, яка визначає зміст музейної експозиції, принцип відбору експонатів, загальне художнє вирішення. «Метою створення Музею Шевченкового «Заповіту», – як зазначено в науковій концепції, – є відтворення атмосфери оточення старовинного українського історичного міста, будинку, в якому Т. Шевченко пережив високе поетичне піднесення в органічному контексті з українською природою, з усім українським життям, а також осягнення і відтворення всієї глибини творчості Т. Г. Шевченка переяславського періоду, осмислення української історії, ментальності, традицій». Отже, йдеться не тільки про конкретний літературний твір «Як умру, то поховайте...» («Заповіт»), а й передачу музейними засобами Заповіту Т. Г. Шевченка нащадкам: його погляди на українську історію, майбутнє України тощо та тему Заповіту в його широкому філософському, духовному розумінні.

Музейна збірка шевченкіани накопичувалася й систематизувалася не лише з метою вивчення та централізованого зберігання. Досліджена тема дасть можливість і надалі повніше використовувати музейні предмети на шевченківську тематику із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» у експозиційній та виставковій роботі Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: музейна збірка шевченкіани, експозиційна та виставкова робота, структурний та тематико-експозиційні плани.

Постановка проблеми. Музейні збірки накопичуються й систематизуються не лише з метою вивчення та централізованого зберігання, але й задля забезпечення виконання таких найважливіших функцій, як пізнавально-інформаційна, популяризаційна, навчально-просвітницька. Ці функції реалізуються саме завдяки експозиційно-виставковій діяльності музеїв.

Фондова збірка НІЕЗ «Переяслав» на шевченківську тематику представлена у різних інвен-

тарних групах. Актуальність даної теми полягає у ознайомленні з результатами практичного застосування дослідження автора «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав», а саме, при створенні експозиції та у виставковій роботі і введенні окресленого поняття до наукового обігу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні відсутнє цілісне дослідження узагальнених матеріалів з даної проблематики. Про використання музейних предметів у експозиційній та

виставковій роботі музею частково згадувалося у публікаціях автора досліджуваної теми та у співавторстві з музейними співробітниками Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

Метою роботи є розкриття використання та популяризації фондової колекції шевченкіани НІЕЗ «Переяслав», дослідженої автором, на базі якої формувалася постійно діюча експозиція Музею Заповіту Т. Г. Шевченка та тимчасові виставки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Переяслав і Переяславщина займали визначне місце в житті і творчості геніального поета України Т. Г. Шевченка. Працюючи над розробкою наукової концепції побудови експозиції Музею Заповіту Т. Г. Шевченка, автори виходили з тієї важливої обставини, що в місті зберігся до наших днів будинок лікаря А. Козачковського. В основі побудови експозиції музею лежить тематико-хронологічний принцип [2, с. 35]. Перший розділ музею «Переяслав історичний» в хронологічній послідовності розкриває історію нашого краю, її розуміння Т. Г. Шевченком (з часів заснування міста до XIX ст.). Відтворені меморіальні кімнати: «Вітальня А. Козачковського», «Кімната для гостей, в якій жив Т. Шевченко», «Кабінет лікаря А. Козачковського», «Бібліотека А. Козачковського» вводять відвідувачів в атмосферу життя і побуту Переяслава XIX ст., наближають до тієї обстановки, в якій жив поет у лікаря А. Козачковського в Переяславі. Літературно-художні зали «Заповіт» Т. Г. Шевченка, «Шевченко і Переяславщина» розкривають велич і глибину поетичних і художніх творів Т. Шевченка періоду Переяславської осені [5, с. 125]. Адже саме на Переяславщині Т. Г. Шевченко у 1845 році написав найкращі свої твори, зокрема, поеми «Наймичка» (13 листопада), «Кавказ» (18 листопада), посьвяту до поеми «Єретик» (22 листопада), вірші «І мертвим, і живим...» (14 грудня), «Холодний Яр» (17 грудня), «Давидові псалми» (19 грудня), «Маленькій Мар'яні» (20 грудня), «Минають дні, минають ночі...» (21 грудня), «Три літа» (22 грудня), «Заповіт» (25 грудня) [7, с. 499].

Автором даної статті протягом декількох останніх років розроблялася наукова тема «Шевченкіана в колекції НІЕЗ «Переяслав», яка представлена у різних інвентарних групах, наприклад, «Переяслав-Хмельницький історичний музей» (ПХІМ), «Книги з автографами» (АК), «Мистецтво» (М), «Рукописні» (Р), «Науково-допоміжний фонд» (НДФ), «Тканини», «Філателія»,

«Фалеристика», «Нумізмати́ка», «Різне», «Скульптури», «Кераміка» тощо.

Відомо, що основою роботи кожної музейної установи є наявність цікавих і оригінальних фондів колекцій, на базі яких формуються постійно діючі експозиції та тимчасові виставки.

Для створення експозиції літературно-художніх залів та меморіальних кімнат Музею Заповіту Т. Г. Шевченка використовувалися музейні предмети на шевченківську тематику фондової колекції Заповідника, які знаходилися у різних інвентарних групах, зокрема, картини, літографії, плакати, книги, скульптури, фото, афіші, партитури пісень на слова Т. Шевченка, «Кобзарі» різних років видань та різними мовами народів світу, рукописний «Кобзар», переписаний нашими земляками ще в 1844 р., килими, рушники [8, с. 121].

Ми мали достатньо меблів XIX ст., побутових речей, підсвічників, ікон, картин XIX ст., порцелянового, кришталевого, скляного посуду XIX ст., щоб облаштувати чотири меморіальні кімнати. Для бібліотеки була підібрана цінна медична, наукова, енциклопедична, художня література XIX ст., підшивки медичної газети «Врач», народно-лікарської газети «Друг здоров'я» – ще часів життя А. Козачковського та Т. Шевченка. В кабінеті стоїть особистий стіл, який належав родині Козачковських. Збереглися оригінали документів родини Козачковських, глечик, з якого Т. Шевченко вмивався, музична скринька, дві картини – світські ліричні мотиви: дівчина з парубком біля тину та дівчина біля криниці, погруддя «Мавр» і «Мавританка» (роботи французьких майстрів 2 пол. XIX ст.), які належали родині Козачковських [6, с. 94].

Ми не повторювали того, що експонується в існуючих донині шевченківських музеях, а показали тільки те із життя Т. Г. Шевченка, що стосується лише Переяславщини. Нині діючий музей відповідає виклику часу, заявляє про власну особливу позицію в соціокультурному середовищі, тому що вдалося створити неординарну, неповторну, унікальну експозицію Музею Заповіту Т. Г. Шевченка з меморіальними, літературно-художніми та історичними залами. Це було важке, проте й більш цікаве завдання, ніж створення за назвою та змістом традиційного літературно-меморіального музею [2, с. 34].

Експозиція музею постійно змінюється, проводяться реекспозиції, коли одні експонати знімаються і на їхнє місце виставляються інші музейні предмети.

Музей створює не тільки постійні, але і тимчасові експозиції – це виставки на шевченківську тематику. Виставкова діяльність є одним з пріоритетних напрямків роботи науково-дослідного відділу «Музей Заповіту Т. Г. Шевченка». У музеї є виставкова зала. Підготовка до проведення тієї чи іншої виставки вимагає кропіткої роботи від наукового співробітника: готується відповідний пакет документів із зазначенням концепції, структурного та тематико-експозиційних планів, подається розроблений текст екскурсії, зразок етикетажу, анотація та афіша запланованої виставки на обговорення науково-методичної ради Заповідника. Для підготовки структурних та тематико-експозиційних планів виставок потрібно опрацювати фондовську картотеку з інвентарними картками, щоб підібрати відповідні музейні предмети для експонування на виставці [8, с. 120].

Музей за невеликий проміжок свого існування організував чимало виставок на шевченківську тематику не тільки з фондової колекції Заповідника, а також ми співпрацювали з колегами Національного музею Тараса Шевченка (м. Київ), Шевченківського національного заповідника (м. Канів), Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником, де були представлені роботи із їхніх шевченківських колекцій фондовських зібрань. Також у нашому музеї неодноразово демонструвалися виставки на шевченківську тематику із приватних колекцій відомих українських художників, вихованців дитячої Переяславської художньої школи, єдиної у Київській області, роботи учасників мистецького конкурсу «Усі ми діти твої, Тарасе» в номінаціях «Образотворче мистецтво» (живопис, графіка, комп'ютерна графіка) та «Декоративно-прикладне мистецтво» (вишивка, ткацтво і килимарство, ліплення, мозаїка, газетоплетіння, різьба по дереву, декоративні розписи, аплікації) [3, с. 73].

Виставкова робота – це важливий діалог музею з аудиторією, основа музейної комунікації. Організацією виставок ми передусім спонукаємо відвідувача до вивчення нових масивів інформації. Окрім того, виставковий матеріал часто стосується знань з історії культури, питань суспільного життя України та світу, висвітлює сучасний стан традиційного народного чи модерного мистецтва, духовності нашого народу.

На виставці «Шевченко в творах митців» представлені живописні роботи на дереві та полотні, скульптурні портрети Т. Г. Шевченка та скульптури за мотивами творів митців – «Пісня»,

«Лілея», «Заснула моя сизокрила» із колекції шевченкіани НІЕЗ «Переяслав».

Надзвичайно цікавим є панно-триптих «Кобзар», «Запорізький кобзар» та «Наймичка» (авт. А. М. Коноваленко) – інкрустація, виконана з кількох порід дерева різних кольорів та відтінків, яка надає картинам вишуканості та своєрідності.

Досить широко репрезентовані керамічні, порцелянові та скляні вироби. Експонуються також надзвичайно оригінальні писанки – страусині яйця із зображенням погруддя Т. Г. Шевченка, автором яких є майстриня Марія Реведжук із с. Космач Косівського району Івано-Франківської області [9, с. 216].

Цікавою була виставка «Шевченкіана із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав», на якій експонувалися музейні предмети різних інвентарних груп на шевченківську тематику. Оригінальним був gobelen «Думи мої, думи...» (авт. О. Мельник) за мотивами однойменного твору Т. Шевченка та ваза «Тарас Шевченко», оздоблена петриківським орнаментом.

Привертали увагу сувенірний столик, виготовлений до 175-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка – інкрустація по дереву роботи художника М. Коноваленка, а також портрет Тараса Шевченка з бурштину.

У вітрині – бандура 1932 р., ноти та клавіри романсів і українських пісень кін. XIX – поч. XX ст., зокрема, за мотивами творів Т. Шевченка – «Наш отаман Гамалія», «Назар Стодоля», скульптури «Перебендя» (авт. В. Бородай) та «Слепая» (авт. Д. Журавльов).

У експозиції знаходилися ліногравюри художника В. І. Лопати за поемами Т. Шевченка «Сретик», «Сон», «Титарівна» та за віршем «А. О. Козачковському», портрет Т. Шевченка, вази з зображенням Кобзаря, таріль «Тарас Шевченко» (авт. Н. Протор'єва), погруддя Т. Шевченка, ювілейна медаль до 150-річчя з дня народження Т. Шевченка (авт. В. Фонтальчук, О. Юнак, О. Олійник), скриньки «Реве та стогне Дніпр широкий...» (авт. В. В. Гуз), «Не забудьте пом'янути незлим тихим словом...», «Думи мої, думи...» (авт. Д. Г. Приймачук).

Виставка «Тарас Шевченко – любов і святиня українського народу» (мистецькі роботи із колекції НІЕЗ «Переяслав») була відкрита для огляду з 18 квітня по 01 липня 2018 р. [1, с. 178].

На виставці представлено 22 різножанрові твори, які мовою живопису розкривають образ Кобзаря та сутність його творів.

У експозиції наявна картина-триптих видатного українського живописця, графіка, лауреата

Національної премії імені Тараса Шевченка (1993), народного художника України (2009) Феодосія Гуменюка «Гайдамаки». До 200-ліття Т. Шевченка митець створив понад 40 ілюстрацій до «Кобзаря».

До експозиції увійшли дві роботи члена Національної спілки художників України, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, лауреата премії імені Василя Стуса, народного художника України Валерія Франчука, присвячені творчості видатного українського поета Тараса Шевченка. На кожному з полотен ніби оживають Кобзареві слова: «Ох не однаково мені...», «Та нема де притулитись...». Вони є своєрідною авторською візією віршованих рядків національного пророка.

Представлена робота «На могилі Кобзаря» Яценка Володимира Феодосійовича – українського художника, майстра пейзажу, автора мистецтвознавчих праць, заслуженого діяча мистецтв України.

Роботу «Козацька пісня» виконав член Національної спілки художників України Василь Міщенко (учень академіка Михайла Гордійовича Дерегуса) – талановитий художник, твори якого знаходяться в багатьох музеях України, приватних колекціях й високо оцінені експертами всесвітньо відомого аукціону «Christie's» для першого аукціону українського сучасного мистецтва в Лондоні.

Привертають увагу майстерністю виконання фарфорові вазы з портретом Т. Г. Шевченка та зображенням пишних червоних квітів.

З 15 червня 2020 року по 15 липня 2020 р. у музеї експонувалася виставка «Кобзарі» Т. Г. Шевченка» (із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав»).

На сьогоднішній день у колекції літературної шевченкіани Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» нараховується 60 «Кобзарів» Т. Г. Шевченка різних років видань, які потрапили до фондової колекції шляхом дарування та купівлі в приватних осіб, шляхом передачі з резервно-обмінного фонду ЦНБ АН УРСР, купівлі в букіністичних магазинах м. Києва, в книжкових магазинах м. Переяслава тощо. На виставці подано 45 кобзарів [4, с. 78].

Цінність мають «Кобзарі» з дарчими написами. Зокрема, від правнучки Т. Г. Шевченка по брату Йосипу – Валентини Терентіївни Шевченко (1939 р.).

На виставці представлено «Кобзарі», подаровані під час відкриття експозиції Музею Заповіту Т. Г. Шевченка в 2008 р. колегами Національного музею Тараса Шевченка (м. Київ), від делегації

викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та надісланий з Музею Тараса Шевченка (м. Торонто, Канада).

Окрему групу становлять малоформатні (кишенькові) «Кобзарі» та «Кобзарі», перекладені мовами різних народів світу, зокрема, японською, корейською, угорською, гагаузькою, киргизською тощо. Також показані тиражовані «Кобзарі» в інтерпретації вітчизняних видавництв.

Філокартична шевченкіана являє собою варіант пам'ятку української історії та культури. У музеї була організована виставка «Шевченківська листівка (із фондової колекції НІЕЗ «Переяслав»», яка тривала з 18.04. 2021 р. по 30.06. 2021 р.

На виставці експонувалося 64 листівки та 10 поштових конвертів, які репрезентують життєвий і творчий шлях Кобзаря (групи «ФТ», «П», «Архів», «НДФ», «ПХІМ»). Значну частину колекції представляють листівки із портретним зображенням Т. Г. Шевченка: із міськими та сільськими краєвидами, національною символікою і атрибутикою, з використанням уривків з його творів тощо. Традиційно популярним є «Автопортрет у шапці та кожусі».

Цінними є листівки з відтвореними на них малярськими роботами Т. Г. Шевченка, які він створив у 1840–1845 рр. та на засланні, портретами, виконаними поетом.

Група поштових листівок із репродукованими на них творами пластики включає фотознімки пам'ятників поету, їх проєктів, невеликі погруддя, барельєфи, горельєфи тощо. Серед них – погруддя біля входу до Музею Заповіту Т. Г. Шевченка. Частина колекції складають листівки із зображенням могили Кобзаря на Чернечій горі. На поштових листівках видавництва «Мистецтво» представлено будинок у Києві на Хрещатицькому провулку, де в 1846 р. жив Т. Г. Шевченко.

Поряд з листівками особливе місце посідають поштові конверти на шевченківську тематику, випущені до різних ювілеїв Кобзаря. Серед них три конверти, присвячені 200-річчю від дня народження поета. 12 березня 2014 року в Музеї Заповіту Т. Г. Шевченка відбулося проведення урочистого спецпогашення конверта, присвяченого 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка за участю представників КОД УДППЗ «Укрпошта».

У шевченківській філателістичній колекції НІЕЗ «Переяслав» нараховується 37 марок, яка включає в себе 26 поштових марок СРСР та 11 марок, виданих Поштою України у 1994, 2002 та 2012 рр. Ці музейні предмети із колекції були виставлені на виставці «Марки на шев-

ченківську тематику» (до 160-ої річниці від дня смерті Т. Г. Шевченка). Виставка була відкрита з 10 березня по 01 червня 2021 р.

Висновки. Отже, використання матеріалів фондової колекції шевченкіани НІЕЗ «Переяслав» у експозиційній та виставковій роботі Музею Заповіту Т. Г. Шевченка підвищують доступність і суспільну значимість музейних фондів, вводять

в науковий і культурний обіг музейні предмети, що знаходяться в музейному зібранні, сприяють відпрацюванню і вдосконаленню методів експозиційної і культурно-освітньої роботи музею, розширюють географію його діяльності. Музейні установи є скарбницею історичної та культурної спадщини, а їх експонати – носіями безцінної інформації про історію та культуру народу.

Список літератури:

1. Кухарева Н. М., Коркач С. О. Багато добрих спогадів зберіг я про старий Переяслав... «Серія «Краєзнавча бібліотека Переяславланини». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я., 2018. 189 с.
2. Кухарева Н. З досвіду створення експозиції Музею Заповіту Т. Г. Шевченка в Переяславі: Музейна експозиція: сучасний погляд і досвід побудови (м-ли наук.-практ. конф.). К.: ДАКККіМ, 2009. 66 с.
3. Кухарева Н. М., Коркач С. О. Інноваційні аспекти експозиційно-виставкової діяльності у Музеї «Заповіту» Т. Г. Шевченка. *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M.A. Zhurba – March # 22, Part 2, 2018. 203 р.*
4. Кухарева Н. М. «Кобзарі» Тараса Шевченка з фондової колекції НІЕЗ «Переяслав». «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки». Том 30(69) №1, 2019. 88 с.
5. Кухарева Н. М. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка: історія й сьогодення. «Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні відносини». Випуск 3, 2018. 144 с.
6. Кухарева Н. М. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка – пам'ять вдячних нащадків. Шевченкова скарбниця. Матеріали 1-го Всеукраїнського з'їзду музейних працівників, присвяченого 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка та актуалізації вшанування пам'яті Великого Кобзаря напередодні його 200-річного ювілею. Черкаси: Брама-Україна, 2012. 188 с.
7. Кухарева Н. М. Музей Заповіту Т. Г. Шевченка у національному соціокультурному контексті. «Сіверщина в історії України». Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Глухів-Київ, 2017. Випуск 10. 511 с.
8. Кухарева Н. М., Коркач С. О. Переяславський Музей «Заповіту» Т. Г. Шевченка. «ПЕРЕЯСЛАВІКА»: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»: Збірник наукових статей. 2015. Випуск 8(10). 264 с.
9. Кухарева Н. М., Калінович О. І., Коркач С. О. Тарас Шевченко – великий і вічний, невичерпний нескінченний... (заходи НІЕЗ «Переяслав» по відзначенню 200-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка). Науковий журнал «Краєзнавство», 2014 р. №1(86). 287 с.

Kukhareva N.M. USE OF MATERIALS OF THE SHEVCHENKIANA STOCK COLLECTION OF NHER «PEREIASLAV» IN THE EXHIBITION AND DISPLAY WORK OF MUSEUM OF TESTAMENT OF TARAS SHEVCHENKO

The article highlights the results of the practical application of the study by the author Shevchenko in the collection of NHER «Pereiaslav», namely, in the creation of the exhibition and in the display work.

The stock collection on Shevchenko's themes has been created for many years, starting from the 1950s. The specificity of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» is that it has 24 different museums, including the Museum of the Testament of Taras Shevchenko, opened on April 18, 2008 in the memorial house of Pereiaslav doctor Andrew Kozachkovsky. Taras Shevchenko was a sincere friend of A. Kozachkovsky and came to him in Pereiaslav four times: twice in 1845 (August, October –December) and twice in 1859 (June, August) and lived in this house. Until 2008, A. Kozachkovsky's house housed a historical museum – from 1954 to 2004, which housed an exhibition in two halls, which told about the stay of Taras Shevchenko in Pereiaslav region

A museum exposition is a scientifically organized set of objects that distinguishes it from a museum collection or collection. It is based on a scientific concept that determines the content of the museum exhibition, the principle of selection of exhibits, the overall artistic solution. The purpose of the Museum of Shevchenko's «Testament» – as stated in the scientific concept – is to recreate the atmosphere of the ancient Ukrainian historic city, the house where T. Shevchenko experienced a high poetic rise in an organic context with Ukrainian nature, with all Ukrainian life, and also comprehension and reproduction of the whole depth of Taras Shevchenko's work of the Pereiaslav period, comprehension of Ukrainian history, mentality, traditions». Thus, it is not only a specific literary work «When I die, bury...» («Testament»), but also the transfer of Taras

Shevchenko's Testament to his descendants: his views on Ukrainian history, the future of Ukraine, etc. and the theme of the Testament in his broad philosophical, spiritual understanding.

The Shevchenko Museum's collection was accumulated and systematized not only for the purpose of study and centralized storage. The researched topic will give an opportunity to continue to use more fully museum objects on Shevchenko's theme from the stock collection of NHER «Pereiaslav» in the exposition and exhibition work of the Museum of the Testament of Taras Shevchenko.

Key words: *museum collection of Shevchenko, exposition and exhibition work, structural and thematic-exposition plans.*